

Катарина С. Миленковић¹

Универзитет у Нишу

Иновациони центар²

<https://orcid.org/0009-0006-7055-8095>

МИКРОЕСЕЈ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПРОЗИ: ПОЕТИКА ФРАГМЕНТА У РОМАНИМА ИВАНЕ ДИМИЋ И ДАНИЦЕ ВУКИЋЕВИЋ

У овом раду бавимо се микроесејем као жанром, као и његовом улогом у савременој српској књижевности. Посебна пажња посвећена је романима *Арзамас* Иване Димић (2016) и *Унутрашње море* Данице Вукићевић (2022), који својом композицијом и експерименталним приступом представљају иновативне обрасце литературне продукције. Најпре смо нагласили основне карактеристике микроесеја и указали на његову жанровску специфичност. Класификација и компаративна анализа стилских, структурних и тематских аспеката конкретних текстова из корпуса указале су на специфичности функције микроесеја у савременој литератури. У раду настојимо да откријемо начин на који микроесеј обликује литературну структуру, али и преноси дубље друштвене, културне и филозофске рефлексије. Промишљања сумирамо идентификовањем доминантних тенденција у савременој прози, до којих смо дошли применом специфичних критеријума анализе два романа добитника Нинове награде, што доприноси дубљем разумевању литературних иновација у контексту актуелних друштвених и културних промена.

Кључне речи: микроесеј, Ивана Димић, Даница Вукићевић, есејистички елементи, Арзамас, Унутрашње море

1. Уводне напомене

Микроесеј као специфичан жанровски облик у савременој српској књижевности представља значајан феномен који одражава тенденцију интеграције есејистичких елемената у различите књижевне форме. Његова појава у романима, приповеткама и драмама указује на све већу флексибилност литературе и спремност аутора да експериментишу са жанровским границама. Овај облик писања омогућава дубљу рефлексију о друштвеним, културним и филозофским темама, чиме обогаћује књижевни израз и пружа нове перспективе. Такође, микроесеј доприноси истраживању различитих стилских и структурних могућности, комбинујући фикцију и есеј, што га чини значајним елементом савремене књижевне продукције. Његова позиција на граници између уметности и науке изазива академске расправе и чини га предметом посебне аналитичке пажње.

¹ kalemilenkovic7@gmail.com; katarina.milenkovic@icun.ni.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије. Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години број 451-03-136/2025-03/200371.

У овом раду анализираћемо особине микроесеја у савременој српској књижевности, фокусирајући се на романе *Арзамас* Иване Димић (2016) и *Унуишање море* Данице Вукићевић (2022), који су овенчани Ниновом наградом. Ови романи се одликују специфичном композицијом и израженом употребом есејистичких елемената, што их чини погодним за анализу микроесеја као (ван)литерарног елемента. Истраживање има за циљ да идентификује улогу микроесеја у обликовању књижевне структуре и тематике, као и његов допринос разумевању савремених културних и друштвених тенденција. Анализа датих текстова пружа увид у опште књижевне трендове и праксе, те истиче значај микроесеја као важног аспекта савремене српске књижевности.

2. Есеј и микроесеј

Есеј представља један од ретких жанрова чији настанак повезујемо са одређеним аутором, Мишелом де Монтењем, који се сматра оснивачем овог жанра. Иако различите есејистичке елементе можемо уочити и у античким делима, попут Платонових дијалога, Монтењеви *Oilegi* представљају прекретницу у развоју и дефинисању есеја. Мада се Монтењ може сматрати творцем есеја као жанра, неки проучаваоци сматрају да је он пре допринео популаризацији есејистичког начина размишљања, који се одликује личним и аналитичким приступом, без претераног ослањања на научну методологију. Како пише Радојчић, „Монтењ је започео један нови вид мишљења: есејистички” (RADOJIČIĆ 1994, 836). Овај начин разматрања подразумева ослобађање од стриктних научних и теоријских полазишта, али и избегавање фикционалних елемената.

Једна од важних одлика Монтењевог стила је и цитатност, која је постала значајно обележје есеја као жанра. Он се често позива на поједина књижевна или хуманистичка дела и писце, што му омогућава креирање критичких есеја о самим тим делима или истраживање различитих тема које на крају попримају ознаке универзалних истина и симбола. Овакав приступ цитирању није само механичко преношење делова туђих текстова него и начин да се успостави дијалог са другим мислиоцима и продуби анализа различитих идеја. Позивањем на свет који га окружује, аутор у есеју разматра апстрактне идеје и дубље истражује друштвени контекст.

Француска реч *есеј*, коју је Монтењ употребио уз *oilede* како би означио текстове које је сакупио и објавио 1580. године, потиче од латинског глагола *exagium*, који преводимо глаголском именицом *одмеравање*. Овај глагол нас упућује на саму природу есеја, која се огледа у одмеравању чињеница, разматрању мишљења и аргумената о одређеној теми. „Есеј је краћи прозни напис у коме се излажу лични утисци и погледи на неко питање живота, морала, науке или уметности” (ŽIVKOVIĆ 1986, 186). Одмеравање у контексту есеја не подразумева само задатак аутора да пажљиво размотри различите аспекте неког проблема већ и процес у којем се лични ставови и размишљања стављају у један динамичан, али и критички оквир. „Есеј је суд, али оно битно и за одређивање вредности пресудно у њему (као у систему) није пресуда, него је то процес суђења” (LUKAČ 1973, 54).

Због флуидних граница жанра, есеј од свог настанка привлачи пажњу проучавалаца књижевности и других хуманистичких области, те постоји много разли-

читих дефиниција есеја. Поједини аутори, попут Георга Лукача и Миливоја Солара проучавајући есеј указују на његову позицију између уметности и науке и упоређују га са жанровима чисто научним и чисто уметничким. Лукач се опредељује за уметничку природу есеја: „есеј је један род уметности, сопствено уобличење без остатака једног сопственог, потпуног живота” (LUKAČ 1973, 55). Солар, међутим, у свом *Есеју о есеју* проматра евентуалну декадентну природу овог жанра:

„Прихватимо ли, наиме, идеју декаденције, природа есеја мора се извести једино у односу есеја према роману и филозофији, док се роман и филозофија не успостављају у односу према есеју; есеј мора бити схваћен једино као резултат неког »распада« велике филозофије” (SOLAR 1985, 16).

У даљем тексту Солар се супротставља овој идеји, истичући да есеј има свој особени ток и стил, због чега се не може сматрати простим делом или „остатком” неког обимнијег научног или уметничког текста.

„Есеји се стога не могу повезати у филозофски систем и остати при томе есејима, баш као што се новеле не могу повезати у роман и остати при томе новелама; есеј је обликован према битно другачијем основном начелу него систем филозофије, баш као што је новела обликована према битно другачијем основном начелу него роман” (SOLAR 1985, 22).

Бранислав Облучар испитује границу између песме у прози и антологијског есеја. Као особеност песме у прози издваја римовање мотива и специфичну „глазбеност”, односно, музикалност и ритмичност текста. С друге стране, као обележје антологијског есеја наводи предикцију поетског стила и „глазбеност” саме фразе (OBLUČAR 2014, 88). Руско-амерички филозоф и књижевник Михаил Епштејн, такође је указао на жанровску поливалентност есеја, при чему је то и издвојио као његову битну карактеристику: „жанровска поливалентност, па чак и интердисциплинарност, нису само право него и обавеза есејистичког стваралаштва” (EPŠTEJN 1997, 20) и „есеј није унутардисциплинарни него наддисциплинарни жанр који интегрише својства оних система у које дути жанрови улазе као елементи” (EPŠTEJN 1997, 21). Наведеним се наглашава неухватљива природа есеја, који, без обзира на елементе различитих књижевних и уметничких облика, ипак поседује одређена својства само њему карактеристична.

Проблемом есеја Епштејн се веома детаљно се бавио у обимној студији *Есеј* у којој разматра природу есеја, при чему износи корелације овог жанра са митом, што резултује дефинисањем појма есеја по аналогiji са митологемом. Есеја је по Епштејну „мисао-слика чији се саставни делови налазе у покретној равнотежи (делом припадају једно другом, а делом су слободне за ново везивање) и улазе у самосталне мисаоне и сликовне низове” (EPŠTEJN 1997, 34). Епштејн је целовитост и отвореност за даља разматрања истакао као значајна обележја есеја. Још један појам који аутор сматра, обимом, надређеним есеју дефинисан је у поменутој студији, а реч је о есејизму који је по аутору нулта дисциплина (EPŠTEJN 1997, 104).

Микроесеј, иако веома заступљен у науци о књижевности и књижевности самој, још увек нема конкретну дефиницију и жанровску одредницу у речницима књижевних термина. Разлог за то можемо тражити у неухватљивости жанра и из-

разито флуидним границама између микроесеја и других краћих литерарних и не-литерарних облика. Својим квантитетом микроесеј се приближава кратим формама новинарског стила, афоризмима, цртицама и краћим лирским записима. С тим у вези Горан Богнар у предговору антологији микроесеја у српској књижевности наводи: „Постоје многе замке и опасности у препознавању и јасном дефинисању микроесеја, од којих, на овом месту, наглашавам понекад једва видљиву разлику између наративног есеја и есејизираних кратке прозе” (BOGNAR 2006, 8). Проблем дефинисања микроесеја продубљен је чињеницом да многи аутори овог жанра, своје прозне написе означавају различитим именима у зависности од личних афинитета, аутопоетичких ставова и контекстуализовања сопственог дела у времену.³¹

У предговору својој збирци микроесеја *Лейливи листићи* Михаил Епштејн, такође проговара о овом жанру, и даје својеврсну дефиницију микроесеја користећи се при томе термином „листић”: „Листић је жанр, на средини између афоризма и есеја: то је развијени афоризам или сажети есеј” (EPŠTEJN 2015, 5). Иако овај опис даје значајан увид у природу кратких промишљања која балансирају између концизног и аналитичког израза, ми ћемо се ипак приклонити ознаци Горана Богнара. Разлог за то лежи у чињеници да је термин *микроесеј* најнеутралнији и уједно најобухватнији, јер омогућава сврставање широког спектра прозних текстова мање форме, који осим краткоће имају још неке заједничке карактеристике: поред квантитета микроесеји се одликују и специфичним стилем, формом, динамичношћу и интензитетом мисли.

Микроесеји, као и есеји, изражавају лични став аутора о одређеној теми, али без дубоких научних анализа или претераних теоријских разматрања. Овај жанр је близак контемплативној прози и често се бави промишљањем суштинских животних питања, људских дилема, као и личних и друштвених проблема. Микроесеји су кратки и концизни, али истовремено дубоки и вишеслојни, те доносе ауторове погледе на свет који га окружује. Остављајући простор за личну интерпретацију и разматрање, микроесеји подстичу читаоце да се замисле над својим искуствима и ставовима, чинећи тиме овај жанр интерактивним и отвореним за различито тумачење и рефлексију.

3. Микроесеј у романима Арзамас Иване Димић и *Унућраиње море* Данице Вукићевић

Слобода коју есеј собом носи очекивано је позитивно утицала на његову популаризацију, па се може приметити да есеји, конкретније есејистички елементи, све више преузимају примат над наративном фикцијом. Овај феномен сведочи о динамичном развоју савремене књижевности у којој нема класичних жанровских граница, а у текст се уводе друге врсте и нове, хибридне, форме изражавања. У прилог томе говори и чињеница да велики број писаца у своја литерарна дела уноси есејистичке пасаже, понекад и целе есеје:

„...на извештајан начин есеј је постао карактеристична стилска одлика модерне књи-

3 „Андрић га је у књизи *Знакови њоред њућа* „крстио“ медитативна проза, други су га називали поетско-феноменолошким рефлексијама, цртицама, контемплацијама или пак реминисценцијама – но, ипак, он у свом имену обједињује и жанровски најпрецизније одређује све наведене термине” (BOGNAR 2006, 7).

жевности, облик садржан у свим њеним облицима, карактеристика којим она може равноправно стати у велики низ стилских раздобља европске књижевности” (HRISTIĆ 1968, 155).

Наведено се може пратити и у књижевности насталој на нашем језику. Значајне есејистичке елементе можемо наћи у делима Ива Андрића, Владана Деснице, Меше Селимовића, али и многих савремених аутора. Микроесеј нуди аутору слободу у изражавању субјективних ставова, омогућава му да кроз рефлексивно и аналитичко писање истражи сложене друштвене, културолошке и личне димензије. У датом контексту, есејистички елементи постају алат за детаљнију интерпретацију и критичко промишљање реалности, те доприносе комплексности и проширењу наративног искуства.

У оквиру овог рада усредсредимо се на анализу есејистичких пасажу у романима две добитнице Нинове награде: Иване Димић, чије је дело *Арзамас* проглашено за најбољи роман 2016. године и Данице Вукићевић, која је постала лауреат 2022. године са романом *Унутрашње море*. Настојаћемо да у даљем тексту укажемо на микроесеје и есејистичке пасаже које ауторке интегришу у своју наративну чиме доприносе стварању иновативних стилистичких и концептуалних решења, надограђују књижевну праксу и утичу на даљи развој савремене литературе.

3.1. *Арзамас*

Арзамас Иване Димић је од свог излагања привукао пажњу јавности, колико због своје жанровске поливалентности толико и самим насловом. Наслов ауторка појашњава већ на првим странама, у моту који претходи тексту романа и који представља дефиницију *арзамашкој ужаса* по Виктору Шкловском:

„Гроф Толстој дошао је да купи велико трговачко имање код Арзамаса и готово постигао договор. Преноћио је у трговачкој кући и изненада у сну осетио ужас. Смрт му је на уво рекла: то се ти мене бојиш; срећа и смрт – ето то је ’арзамашки ужас’” (Шкловски по: DIMIĆ 2016, 5).

Узимајући у разматрање тему самог романа, можемо закључити да Димићева проблематизује недокучивост и неизбежност смрти. Наиме, главне јунакиње романа су ћерка и мајка која је на заласку живота и бори се са деменцијом. Виталистички погледи на живот и неумитност смрти коегзистирају кроз цео роман и чине окосницу како драмских сегмената тако и есејистичких пасажу.

„*Арзамас* је гиламешовски експлицитно спознање неумитности краја, без лицемерја и сувишних декорација. Отуда кратке, духовите реплике, у којима се битка љубави бије речима, отуда сведене наративне или есејистичке форме, отуда економичност у изразу” (TODORESKOV 2016, 113).

Наведено нас упућује управо на жанровску неодређивост дела Иване Димић, која је и проблематизовала додељивање једне од најзначајнијих књижевних награда код нас. Наиме, неки критичари истичу да „разбијеност структуре и превелика самосталност фрагмената нарушавају цјелину до те мере да се доводи у питање може ли се *Арзамас* уопште схватити као једно” (RADOJIČIĆ 2017, 343). Са друге стране, бројни критичари и књижевни делатници у структури *Арзамаса*

препознају јединствен наративни ток и романескну целину: укрштањем прозних и дијалошких сегмената, те наизменичном сменом контемплативног и догађајног ритма, ствара се осећање спојеног развоја приче и унутрашње свести јунакиње (VRBAVAC 2017, 229). Такође, жанровски микс драме, прозе и есеја (сукцесивним смењивањем дијалога и есејистичких пасажа) чини необичан, али кохерентан амалгам (KRNJAIĆ-SEKIĆ 2017, 141).

Комплексна композиција романа, у којој читаочев поглед осцилује између драмских делова (где се, неретко, понављају свакодневни разговори између мајке и ћерке) и прозних сегмената, често лирски интонираних, може се објаснити специфичношћу теме и животном ситуацијом ликова. Болест деменције значајно утиче на квалитет живота болесника, али и људи из окружења, код којих изазива комплексан спектар емоционалних реакција: од емпатије, преко љутње и нежности, до очаја. Имајући наведено у виду, одлука Иване Димић да примени мешавину жанрова представља свестран одговор на сложеност емоционалних и социјалних искустава, што доприноси дубљој интерпретацији унутрашњег и спољашњег живота ликова у контексту актуелних дешавања.

„Као контрапункт дијалозима, књижевни лик ћерке за оно што јој се догађа на јави одговоре тражи у сновима, поетско-прозним вињетама, у сопственим размишљањима уобличеним у мини-есејистичку прозу, као и детаљима из живота Хајдегера, Витгенштајна, цитатима Шопенхауера и Шкловског” (VRBAVAC 2017, 229).

Природа мајчине болести указује на репетитивност наративних елемената, где се одређене приче непрестано понављају, тако да се појединим наративима и ситуацијама никада не назире крај. У дијалошком делу романа, овај феномен се огледа у цикличној структури разговора између мајке и ћерке, која се манифестује кроз перманентно враћање на специфичне тренутке из њихових живота. Међутим, цикличност можемо тражити и у есејистичким пасажима, будући да Михаил Епштејн саму природу есеја одређује на следећи начин: „Есеј је пут који нема краја, јер се његов крај подударе са почетком, индивидуалност полази од себе и долази ка себи” (EPŠTEJN 1997, 10). Ова структурна особина указује на саморефлексивну и динамичну природу наратије, подстиче детаљнију анализу и интерпретацију сложених емоционалних и социјалних искустава приказаних у роману.

Роман је подељен на два дела, које сачињавају насловљени прозни пасаж и дијалошке секвенце који се наизменично смењују, па их можемо сматрати својеврсним поглављима. „Наизменично су прецизно укомпоновани драмско-дијалошки и прозно-есејистички пасаж и од којих у првом делу има 26, а у другом 14 прозних пасаж, док дијалошких има упола мање” (KRNJAIĆ-SEKIĆ 2017, 141). Дијалошке секвенце, које су карактеристичне за драматуршки приступ Иване Димић, доносе аутентичне разговоре ћерке и дементне мајке у различитим стадијумима мајчине болести.

Поједини прозни текстови имају конкретну фабулу, развијене ликове и представљају заокружену наративну целину, што их чини кратким причама или новелама („Јеленин шал”). Одређени број прозних делова подсећа на исписе из дневника и доноси интимну атмосферу снова и размишљања лирског субјекта („Достојан противник”), те их можемо сматрати лирским записима. Један део про-

зних написа посвећен је појединим филозофима и уметницима, конкретно, писцима и сликарима. Значајни су написи о Мартину Хајдегеру („У потрази за брезом”), Бернанду Раселу и Лудвигу Витгенштајну („Пут у Бешку”), Артуру Шопенхауеру („Идеалне половине”) као и лирски интонирани наративи о Франциску Гоји („Гојино бдење”) и Антону Чехову („Мишоловка”). Међутим, најзначајније место у роману, свакако, заузимају прозни делови о животу Емили Дикенсон. Тестови о овој енглеској песникињи доминантни су у другом делу романа, у коме је од четрнаест прозних написа, дванаест посвећено управо последњим годинама живота Емили Дикенсон². Међу издвојеним прозним пасажима има изразито лирских елемената, али и исповедних секвенци који подсећају на дневничке записе песникиње на умору. У роману *Арзамас* Иване Димић прозни текстови о истакнутим уметницима и друштвеним делатницима служе као контрапункт дијалозима између мајке и ћерке. Ови делови пружају дубљи увид у ћеркина размишљања о животу, смрти и љубави, али указују и на ауторкине књижевне и уметничке узоре.

Значајан део прозних сегмената у овом роману јесу микроесеји. Од укупно четрдесет прозних делова, приближно петнаест носи обележја микроесеја, у којима ауторка разматра различите теме и износи личне ставове и промишљања. Недостатак фикције и фабулирања као значајних карактеристика уметничке прозе, још један су знак који указује на то да је реч о микроесејима, а не новелама као чисто књижевно-уметничком жанру. Наведено омогућава ауторки да истражи комплексне егзистенцијалне теме кроз личну призму, доприносећи жанровској разноликости и дубини дела. Микроесеји у овом роману представљају јединствено место на коме се индивидуално искуство ауторке спаја са универзалним питањима која обележавају човеково постојање, али и позивају читаоца на својеврстан дијалог са текстом.

Први микроесеј „Амам”, који и отвара сам роман, доноси рефлексije о амаму и купатилима. Своје јако место овај микроесеј оправдава и чињеницом да реч амам, када са прочита здесна налево, постаје *мама*, што имплицира да ће значајан део романа бити посвећен породичним односима између ћерке и мајке, која је „производ огромне моћи и може у човеку да изазове све, од тегобне сломљености и анорексије интимности до тиркизног блаженства” (DIMIĆ 2016, 9). Ауторка овим поступком истиче однос мајке и ћерке као централну тему, повезујући дијалогске секвенце и прозне пасаже на вишем нивоу. Оваквом структуром, сваком поглављу даје тон исконске повезаности мајке и детета, те имплицитно поставља породичне везе за основу нарације.

Микроесеји у овом роману указују на разноврсне аспекте људског живота, дубоко зарођене у интимне и универзалне теме. Кроз призму различитих перспектива живота, љубави и смрти, као и питања среће и несреће, ауторка предочава своје емоционалне и егзистенцијалне дилеме. Микроесеји попут „Игранка без престанка”, „Убрзање”, „Идеалне половине” проблематизују смрт, проговарају о бесмртности, пролазности и неумитности краја, али и виталистичким погледима који разматрају идеју савршенства у људским односима. На сличном трагу је и микроесеј „Новембар” у коме ауторка истражује концепте среће и несреће у савременом друштву.

Поред наведеног, Ивана Димић се бави и темама доброте и емпатије („Бочни прозор”), самоће и усамљености („Усамљени ируканци”), љубави и одрицања („Ката-строфа”), и суптилно уноси своје рефлексије о овим аспектима човековог живота. Став према успеху, поразу, страху и истрајности теме су микроесеја „Велосипед”, „Достојан противник”, „Неми гнев” и „Бескрајни канон”. Такође, ауторка разматра понављање и цикличну структуру живота, као и значај малих ствари које чине живот лепим, што је приказано у микроесеју „Пролеће”. Питања памћења и заборављања истражују се у „Одавде до вечности”, док аутопоетичка разматрања и филолошка промишљања проналазе свој израз у „Распореду и часовима” и „Накнадном доживљају”. Засебну групу чине написи посвећени градовима и људима, као што су „Јерусалим”, „Пут у Бешку”, „Мишоловка” и „Одсјаји”. Разноликошћу тема ауторка пружа дубок и свеобухватан поглед на људску природу и савремено друштво.

Микроесеји Иване Димић заступљени у књизи *Арзамас* баве се универзалним темама људског живота, попут проблематизовања односа живота и смрти, уметности, љубави, осећајности, емпатије итд. Прозни пасажии у којима ауторка проговара о личним дилемама и проблемима који је окупирају, чине значајну окосницу романа и пружају својеврсне упуте у тумачење чисто фикционалних делова. Ови кратки, али изразито осећајни и филозофски изрази не функционишу само као паузе у наративу већ као суштински елементи који унапређују и проширују целокупну текстуалну структуру дела. Стога, сматрамо да микроесеји које проналазимо на страницама ове књиге чине значајан литерарни елемент романа *Арзамас*. Иако их можемо читати и тумачити као засебне делове, микроесеји су нераскидиво повезани са главним током романа и међусобно се употпуњују са драмским деловима и лирски обојеним секвенцама, што ову књигу чини свеобухватним и сложеним уметничким делом. Њихова веза са главном причом је како тематска тако и структурна, јер сваки микроесеј додаје нови контекст и дубље значење кључним мотивима романа, стварајући тако један органски и повезан текст који истражује суштину људског постојања.

3.2. *Унућраиње море*

Првенствено песникиња, Даница Вукићевић, још један је лауреат Нинове награде, коју је добила за роман *Унућраиње море* 2022. године. Окренутост краћим књижевним формама и лиричност умногоме су утицали и на конституисање самог романа, па *Унућраиње море* можемо окарактерисати као изразито лирски интонирану књигу у којој фрагментарност има запажену улогу. Наглашена сентенциозност и недостатак кохерентне приче утицали су на оспоравање избора најбољег романа за 2022. годину. Наиме, многи књижевни делатници и проучаваоци књижевности заступају став који књигу Данице Вукићевић дистанцира од романа као жанра, те одабир управо ове књиге за најбољи роман сматрају у најмању руку проблематичним.

„Књигу чине стихијски записи произвољних наслова и још произвољнијег садржаја, који су негдје на граници дневничке биљешке и стилске вјежбе; вербалних асо-

цирања и псеудопоетских варијација на спонтано надошле теме, и многих других приватних садржаја у микротекстуалној форми, датих у лако замисливом низу” (BAJČETA 2023, 905).

Инвентивност израза и иновативност у постављању текста, међутим, учинили су ову књигу Данице Вукићевић запаженом и, у књижевном смислу, привлачном многим читаоцима и књижевним критичарима. Смело конципирање текста и експериментисање са наративима чине *Унућраиње море* значајном књигом и својеврсном ризницом краћих написа о различитим темама. Овај роман Данице Вукићевић доноси велики број мањих прозних текстова који имају различиту структуру, тему, однос према причи и према стварности. Прозни написи се веома динамично смењују, чинећи роман изузетно садржајним и ритмичним, што одражава ауторкину првенствено песничку оријентацију. Природа прозних делова је различита: наилазимо на аутобиографске текстове, сведочења о друштвеним догађајима, рефлексивне написе, новелистички дочаране ситуације, аутопоетичке записе, афоризме и, свакако, есејистичке пасаже. Широк је и спектар тема у овим прозним сегментима, од свакодневних ситуација „ухваћених у пролазу” до најзначајнијих животних и филозофских питања. Поред породичних односа, значајни део написа у овом роману посвећен је социјалним проблемима, религиозним реминисценцијама, феминистичком питању, као и међусобној корелацији свих наведених елемената. Изразито пластичан и непосредан начин приповедања, који поштује правила економичне употребе језика, повећава аутентичност приказаних епизода. Имајући у виду све наведено, као и Бахтиново виђење романа, по коме: „Он по природи није канонски. Он је чиста пластичност. Он је жанр који вечно трага, вечно истражује самог себе и преиспитује све своје настале облике. Само такав и може бити жанр који се развија у зони непосредног контакта са стварношћу која настаје” (BAHTIN 1989, 473), приклонимо се оној групи књижевних проучавалаца који *Унућраиње море* сматрају романом.

Ауторкино разумевање романа можемо ишчитати и у самом тексту, будући да се на неколико места позива управо на своје схватање овог жанра, сижеа, приче:

„РАЗВОЈ ИДЕЈЕ

Имајући на уму велике теме и малог човека, развио се роман” (VUKIĆEVIĆ 2022: 104).

„МОЋ ПАРАНОЈЕ

Сваки сиже створен из цивилне или патолошке параноје има моћан емотивни набој. Не само да следи унутрашњу логику која је у стању да повеже невинне кишне капи са светском завером већ има нешто античко и библијско, нешто грандиозно и фатално, хибрис и претњу смрћу. И баш на тој тачки која је: упркос свему, гради се бескомпромисност параноје, њена трагичност” (VUKIĆEVIĆ 2022:67).

Скоковиту структуру романа, односно, ритмично смењивање мањих наратива, можемо посматрати и из угла односа савременог човека према текстовима. Стога је несвакидашњу композицију романа могуће тумачити као интенцију аутор-

ке да представи свет онаквим какав је окружује, фрагментиран и динамичан, при чему рефлектује начин на који савремени човек доживљава и обрађује информације. Када је о самом роману реч, потребно је нагласити да он није подељен у конкретне веће целине, међутим, графички су врло јасно издвојени мањи прозни делови од којих сваки има засебан наслов. Наслови су наглашени верзалом и у блиској су вези са самим текстом, па неретко носе и појашњење конкретног написа („ЗНАК-ОВИ”) или саркастични коментар на даљи текст („ОЛУЈА”). Поједини наслови чине само почетак мисли, док наставак читамо у прозном напису који следи („ДЕВОЈЧИЦЕ”, „КАЗНА”, „ПОНИЗНОСТ”). Дужина самих наслова је различита, од оних означених једном речју до целих реченица.

Есејистички начин писања и најразличитије теме којих се ауторка дотиче у свом делу, остављају много простора за жанр микроесеја. Изразита експресивност, динамичност и експлицитност у писању на различите теме, као и убацивање аутобиографских и аутопоетичких елемената свакако су значајне карактеристике овог романа, али их, такође, можемо сматрати и одликама микроесеја. Сви издвојени написи у овом делу могу се тумачити из угла саставних делова романа који у већој или мањој мери међусобно корелирају и преносе аутентичну слику света. Међутим, поједине есејистичке пасаже могуће је ишчитавати и самостално, без ширег контекста романа, па их можемо сматрати и ванлитерарним елементом.

Понекад лирски интонирани, понекад изразито „дрски” и отворени, микроесеји које проналазимо у овој књизи свакако се карактеришу изразитом економијом језика. У њима се осећа јасна свест о сврси употребљених речи при чему сваки израз има своје место и значење. Аутопоетичка разматрања, праћена иронијом и самоиронијом, утичу на експлицитност текстова Данице Вукићевић. Ови микроесеји, у својој оштрој и искреној форми, истовремено износе личне, али и универзалне истине, а њихова, упркос краткој форми, снажна порука одзвања романом. С обзиром на бројност краћих прозних написа, не чуди нас што смо у *Унуирашњем мору* пронашли и велики број микроесеја, те сматрамо пожељним њихово класификовање. На основу тема о којима је реч, као и става лирског субјекта према одређеним питањима, микроесеје у овој књизи можемо поделити на неколико група.⁵

Прву групу микроесеја чине они записи у којима ауторка пише о одређеним предметима износећи свој лични доживљај и промишљања о тим стварима. Ови микроесеји доносе медитативне записе о издвојеним предметима, а у поменутој групи сврставамо текстове: „НОЖ ЈЕ МИТ”, „МОРАЈУ”, „РОЂАЦИ”, „AMARCORD/IO RICARDO”, „ЗОВ”, „ОПАСНОСТ” итд. Лирски субјект, приказујући ствари које га окружују, осликава свет око себе, стога ове микроесеје можемо сматрати својеврсном окосницом света приче. Како лирски субјект интерпретира спољашњи свет тако предмети постају симболи који носе метафоре и дубља значења, а читалац се упућује на разматрање личних и универзалних истина које се налазе у свакодневним стварима. Ови микроесеји не описују само ствари већ предочавају и њихова метафизичка значења, чиме код читалаца подстичу дубљу рефлексију.

Наредну групу микроесеја чине својеврсни коментари друштвених и политичких догађања и културне климе. Тон ових есеја је изузетно личан, поједине

5 Класификација коју износимо је само условна и конституисана је искључиво на основу личног сензибилитета аутора текста.

секвенце су обојене иронијом и сарказмом, па повремено срећемо и трагикомичне пасаже. Питања којима се лирски субјект бави у овим написима јесу политичка, друштвена, социјална и неретко доносе и имплицитну критику система, али и веома оштре опаске о стању у друштву. У наведену групу, између осталих, спадају и текстови „ИСТОЧНИ И ЗАПАДНИ ЧОВЕК”, „РАДОСТ”, „МИ ЖУДИМО”, „УМАЊЕЊЕ И УВЕЋАЊЕ”, „У РС”, „НЕСЛУЧАЈНО”, „МРЗИМ СИТЕ”, „ГЕАК НИКАД НИЈЕ САМ”, „ПОШТО-ПОТО”, „УЖАСИ ДРУШТВЕНОГ ПРОМИСКУИТЕТА НА ПУТУ ПРЕМА ВРХУ НОРМАЛНОСТИ”, „ЧЕМУ СЛУЖИ И КО СЕ ДОСЕТИО”. Ови микроесеји представљају оштре и проницљиве коментаре на актуелно друштвено и политичко стање, у којима лирски субјект не оклева да постави провокативна питања и изнесе критички став према друштвеним неправдама и политичким процесима.

Трећа група доноси микроесеје о савременој литерарној сцени, уметности уопште, али и различитим књижевницима, музичарима, сликарима, како савременим тако и класицима. Засебну целину у овој групи чине аутопоетички текстови. С обзиром на широк спектар тема и текстова из ове групе, можемо говорити и о различитом тону и ставу лирског субјекта према издвојеним темама. Као репрезенте ове групе издвојићемо микроесеје: „ОДНОС”, „КЛАСИФИКАЦИЈЕ”, „УМЕТНИЧКИ КАНОН”, „ПИСАТИ”, „СНОБ ЈЕ СТУБ СВЕТА”, „КО ВАС ЈЕ ПРЕПОРУЧИО”, „ПОЕЗИЈА НОВЦА”, „НИ ПОВРШИН НИ ДУБИНА НИСУ...RES LITERARIA”, „СТИЛСКА ВЕЖБА”, „УМЕСТО ШАХА”, „МИНУТ/СЕКУНД/ВЕК”, „НИШТА ЛИЧНИО”, „ЖИЦЕ”.

Четврту групу микроесеја чине текстови који се карактеришу изразитом медитативношћу. Рефлексивно-медитативни микроесеји које проналазимо у овој књизи за основу узимају најразличитије теме које служе као подлога за промишљање о човековом месту у свету и животу. Тон датих микроесеја је личан, често лирски обојен. Као својеврсне подгрупе у оквиру рефлексивно-медитативних микроесеја можемо издвојити оне текстове у којима се промишља однос према другим људима, те се износе психолошки и филозофски погледи на човеков однос према Другом; али и текстове у којима се проматра човеков став према животу, смрти, вери, депресији и самоубиству. Сагледавши микроесеје из ове групе, можемо закључити да се их одликује изразите психологизација и интроспекција. Текстови из ове групе су: „КУДА”, „ИЗГОРЕЛИМА НАМАСКАР”, „ПОНИЗНОСТ”, „РОЛА БЕЗ РОЛА”, „МОЈ СИ ХРВАТ”, „СВИ ДРУГИ СЕ ЗОВУ АЛИ”, „ТУЂА ПАТЊА ЈЕ КАО ПОЉСКИ АНТИСЕМИТИЗАМ”, „ДРУГИ НИСУ ДРУГИ”.

Последњу групу микроесеја чине текстови у којима се најпре говори о међуљудским односима: мушко-женским и породичним. У текстовима из ове класе веома често срећемо саркастичан и ироничан тон. Лирски субјект проговара о мајчинству („МАЈКА ЈЕ ЧИЧА”, „МАЈАКА”), односу према оцу („ЈЕДИНО”), док најзначајнији део представљају текстови о мушко-женским односима, насиљу, феминизму и феминистичком погледу на свет: „БОЛ”, „РАЗЛИКЕ”, „ПИСАТИ”, „НИКОМЕ НЕПОТРЕБНЕ”, „ИЗЕМ ТИ ТАКАВ ЖИВОТ”, „ТАБУ Ж. МОЋИ У ШУМИ ТАБУА”, „ХЕТЕРО: САМОХРАНЕ МАЈКЕ, САМИЦЕ УДАТЕ, РАЗВЕДЕНЕ...”, „СВЕ ЈЕ ВИШЕ”, као и изразито кратки написи који проблематизују различиту позицију

мушкараца и жена у друштву: „МУШКА СТВАР” и „ЖЕНСКА СТВАР”.

Микроесеји Данице Вукићевић представљају сложену мрежу тематских и стилских приступа који пружају анализу друштвене реалности и уметничких тенденција. У њима проналазимо широк спектар рефлексија о животу, од интимних медитација о предметима и уметности, до оштрих критика друштвених и политичких структура. Кроз медитативна и метафизичка разматрања, лирски субјект истражује личне и филозофске аспекте света. Један део текстова доноси оштру критику друштвених и политичких процеса, где ауторка користи иронију и сарказам како би разобличила друштвене неправде и поставила питања о актуелним политичким системима. Трећа група микроесеја разматра уметност, литературу и аутопоетичке ставове, истражујући статус уметности у савременом друштву и критикујући комерцијализацију уметничких канона. Четврта група, која садржи рефлексивне и медитативне текстове, бави се егзистенцијалним темама, питањима живота, смрти, односа према Другом и одликује се израженом психологизацијом и интроспекцијом. Последња група се фокусира на међуљудске односе, посебно мушко-женске и породичне, те кроз саркастичне и ироничне текстове, поставља питања о родним улогама, феминизму и патријархалним структурама, што у коначници доводи до критичког преиспитивања друштвених норми и неправди.

Закључак

Наративни и есејистички елементи у савременој књижевности све више коегзистирају, стога је теже повући јасну жанровску границу између романа и есеја. Овакав тренд доводи до стварања дела која комбинују различите стилске приступе и истражују филозофске и друштвене теме. Ивана Димић и Даница Вукићевић у својим романима *Арзамас* и *Унуиџраиње море* вешто спајају есејистичке пасаже са наративним, драмским и поетским деловима, чиме значајно доприносе развоју савремене литературе. Њихова дела су књижевна и интелектуална искуства која изазивају читаоца да детаљније разматра питања идентитета, историје и културе.

У роману *Арзамас* Иване Димић есејистички елементи, конкретно микроесеји, чине значајан део наративне структуре. Они се баве универзалним темама људског живота, као што су однос живота и смрти, уметност, љубав и емпатија. Ови микроесеји не функционишу само као паузе у наративу већ као суштински елементи који унапређују и проширују целокупну текстуалну структуру дела. Нераскидиво су повезани са главним током романа и међусобно се употпуњују са драмским деловима и лирски обојеним секвенцама, што књигу чини свеобухватним и сложеним уметничким делом.

Унуиџраиње море Данице Вукићевић, такође, обилује микроесејима који се баве различитим темама, од свакодневних ситуација до најзначајнијих животних и филозофских питања. Ауторку ових микроесеја одликује изразита експресивност, динамичност и експлицитност у писању, а неретко у своје текстове убацује аутобиографске и аутопоетичке елементе. Микроесеји у овом роману се могу класификовати у неколико група, од оних који се баве конкретним предметима, преко културних, друштвених и политичких коментара, до медитативних записа о човековом месту у свету.

И један и други текст о коме је у овом раду било речи, сведоче о једној тенденцији у савременој српској књижевности. Изразито есејизирање текста, свођење наратива на микроелементе који, својим комбиновањем доприносе стварању једне значајне, кохерентне форме, свакако је нешто што је обележило поједине струје у нашој националној књижевности претходних двадесетак година. Разбијање форме и окретање фрагменту може се тумачити из различитих углова, а поводи за такав однос према тексту могу се тражити и код књижевних претеча, статуса књижевности и културе у земљи, али и друштвене ситуације. Расцепкавање наратива, де-струкција форме, коришћење различитих жанрова у циљу причања и преношења приче, неке су од основних карактеристика наше савремене књижевности судећи по лауреатима најзначајнијих књижевних награда у Срба.

Цитирана литература

- BAJČETA, (2023): BAJČETA, Vladan. „Krivo je (unutrašnje more)” u: *Letopis Matice srpske*, god. 199, knj. 511, sv. 6, jun, 903–907. [orig.] БАЈЧЕТА, (2023): БАЈЧЕТА, Владан. „Криво је (унутрашње море)” у: *Летопис Матице српске* год. 199, књ. 511, св. 6, јун 903–907.
- BAHTIN, (1989): BAKHTIN, Mihail. *O romanu*. Beograd: Nolit, 1989.
- BOGNAR, (2006): BOGNAR, Goran. *Tečni kristal*. Beograd: Dereta, 2006.
- VRBAVAC, (2017): VRBAVAC, Jasmina. „Luk preobražaja” u: *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 62, br. 503, januar–februar, 227–230.
- EPŠTEJN, (1997): EPŠTEJN, Mihail. *Esej*. Beograd: Alfa, 1997. [orig.] ЕПШТЕЈН, (1997): Епштејн, Михаил. *Есеј*. Београд: Алфа, 1997.
- EPŠTEJN, (2015): EPŠTEJN, Mihail. *Lepljivi listići*. Beograd: Dereta, 2015. [orig.] ЕПШТЕЈН, (2015): ЕПШТЕЈН, Михаил. *Лепљиви листићи*. Београд: Дерета, 2015.
- HRISTIĆ, (1968): HRISTIĆ, Jovan. *Oblici moderne književnosti*. Beograd: Nolit, 1968.
- KRNJAIC–SEKIĆ, (2017): KRNJAIC–SEKIĆ, Nada. „Duhovna nastamba” u: *Trag: časopis za književnost i umetnost*, knj. 12 [tj. 13], sv. 50, maj, 135–144. [orig.] КРЊАИЋ–ЦЕКИЋ, (2017): КРЊАИЋ–ЦЕКИЋ, Нада. „Духовна настамба” у: *Траг: часопис за књижевност и уметност* књ. 12 [тј. 13], св. 50, мај 135–144.
- LUKAČ, (1973): LUKAČ, Georg. „O suštini i obliku eseja” u: *Duša i oblici*. Beograd: Nolit, 1973, 33–56.
- MONTENJ, (2017): MONTENJ, Mišel de. *Ogledi*. Beograd: Srpska književna zadruga, 2017. [orig.] МОНТЕЊ, (2017): МОНТЕЊ, Мишел де. *Огледи*. Београд: Српска књижевна задруга, 2017.
- OBLUČAR, (2014): OBLUČAR, Branislav. „Kondicionalna istina – esej kao književni žanr” u: *Umjetnost riječi*, god. 58, br. 1, 75–90.
- RADOJČIĆ, (2017): RADOJČIĆ, Goran. „Arzamas – ukleti prostor spajanja čovjeka i ništavila” u: *Letopis Matice srpske*, god. 193, knj. 499, sv. 3, 340–343. [orig.] РАДОЈЧИЋ, (2017): РАДОЈЧИЋ, Горан. „Арзамас - уклеті простор спајања човјека и ништавила” у: *Летопис Матице српске* год. 193, књ. 499, св. 3 340–343.
- RADOJČIĆ, (1994): RADOJČIĆ, Saša. „Esej kao oblik i postupak” u: *Letopis Matice srpske*, god. 170, knj. 453, sv. 6, 832–849. [orig.] РАДОЈЧИЋ, (1994): РАДОЈЧИЋ, Саша. „Есеј као облик и поступак” у: *Летопис Матице српске* год. 170, књ. 453, св. 6 832–849.
- SOLAR, (1985): SOLAR, Milivoj. *Esej o fragmentima*. Beograd: Prosveta, 1985.

- TODORESKOV, (2016): TODORESKOV, Dragan. „Ako se ne probudim” u: *Beogradski književni časopis*, god. 12, br. 4–5, 111–114. [orig.] ТОДОРЕСКОВ, (2016): ТОДОРЕСКОВ, Драган. „Ако се не пробудим” у: *Београдски књижевни часопис*, год. 12, бр. 4-45 111-114.
- VRBAVAC, (2017): VRBAVAC, Jasmina. „Luk preobražaja” u: *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, god. 62, br. 503, januar–februar, 227–230.
- ŽIVKOVIĆ, (1986): ŽIVKOVIĆ, Dragiša. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, 1986.

Извори

- DIMIĆ, (2016): DIMIĆ, Ivana. *Arzamas*. Beograd: Laguna, 2016.
- VUKIĆEVIĆ (2022): VUKIĆEVIĆ, Danica. *Unutrašnje more*. Novi Sad: Nojzac, 2022. [orig.] ВУКИЋЕВИЋ, (2022): ВУКИЋЕВИЋ, Даница. *Унутрашње море*. Нови сад: Нојзац, 2022.

Katarina S. Milenković

MICRO-ESSAY IN CONTEMPORARY SERBIAN PROSE: THE POETICS OF FRAGMENT IN THE NOVELS OF IVANA DIMIĆ AND DANICA VUKIĆEVIĆ

Summary

In this paper, we address the micro-essay as a genre and its role in contemporary Serbian literature. Special attention is devoted to the novels *Arzamas* by Ivana Dimić (2016) and *Inner Sea* by Danica Vukićević (2022), which, through their composition and experimental approach, exemplify innovative patterns of literary production. Initially, we highlighted the basic characteristics of the micro-essay and pointed out its genre-specificity. The classification and comparative analysis of the stylistic, structural, and thematic aspects of the selected texts from the corpus reveal the specific functions of the micro-essay in contemporary literature. In this paper, we seek to uncover how the micro-essay shapes the literary structure while conveying deeper social, cultural, and philosophical reflections. The reflections are summarized by identifying the dominant tendencies in contemporary prose, reached by applying specific analytical criteria to the two novels awarded the NIN Award, thereby contributing to a deeper understanding of literary innovations in the context of current social and cultural changes.

Keywords: micro-essay, Ivana Dimić, Danica Vukićević, essayistic elements, *Arzamas*, *Inner Sea*